

Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007

Kapitel: Sexualbrott

Hela publikationen finns att beställa eller ladda ner på www.bra.se/go/297

Sexualbrott

Peter L. Martens och Klara Hradilova Selin

Inledning

Sexualbrotten omfattar enligt kapitel 6 i brottsbalken flera brottstyper. Antalsmässigt utgör sexualbrotten en liten brottskategori: år 2007 utgjorde de mindre än 1 procent av det totala antalet polisanmälda brott⁴³. Brottskategorin är heterogen med varierande allvarlighetsgrad från grov våldtäkt med inslag av misshandel till gester med kränkande sexuell innebörd. Sexualbrotten kan grovt delas in i fyra huvudkategorier: våldtäkt, sexuellt tvång, utnyttjande med mera, blottning och så kallat annat sexuellt ofredande (annat än blottning). Alltsedan 1970-talets senare hälft har lagstiftningen för sexualbrotten varit föremål för kritisk diskussion. Kapitel 6 i brottsbalken har omarbetats helt två gånger sedan brottsbalken började gälla år 1965, nämligen åren 1984 och 2005. Efter år 1984 reviderades och kompletterades sexualbrottslagstiftningen vid olika tidpunkter, främst bestämmelserna om våldtäkt och sexualbrott mot barn och ungdomar.

En ny sexualbrottslagstiftning

Den 1 april 2005 trädde en ny sexualbrottslagstiftning i kraft. Syftet med den är dels att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande, dels att på olika sätt lyfta fram och förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utsättas för sexuella kränkningar och sexuellt våld.

Bland annat har våldtäktsbrottet utvidgats genom att kravet på tvång har sänkts och formerna av hot för att tilltvinga sig ett samlag eller en samlagsliknande handling har lindrats. Vidare har otillbörligt utnyttjande av person på grund av att denne befinner sig i ett hjälplöst tillstånd (medvetlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan) inkluderats i bestämmelsen om våldtäkt och därmed flyttats ut ur den tidigare bestämmelsen om sexuellt utnyttjande. Till skillnad från den tidigare sexualbrottslagen har den nya lagen särskilda straffbestämmelser för brott som riktar sig mot barn: *våldtäkt mot barn*, *sexuellt utnyttjande av barn*, *sexuellt övergrepp mot barn*, *utnyttjande av barn för sexuell posering* samt *köp av sexuell handling av barn* (förförelse av ungdom i den tidigare brottsrubriceringen). Den tidigare lagen

⁴³ 1,1 procent av alla anmälda brott mot brottsbalken.

(1998:408) mot köp av sexuella tjänster (sexköpslagen) har flyttats in i 6 kap. brottsbalken (1962:700) och fått benämningen *köp av sexuell tjänst* (BrB 6:11). Däremot ligger bestämmelsen mot *barnpornografibrott* kvar i brottsbalken under avsnittet om brott mot allmän ordning (BrB 16:10a) och bestämmelsen mot *människohandel* för bland annat sexuella ändamål i brottsbalken under avsnittet om brott mot frihet och frid (BrB 4:1a p.1).

Omfattning

Dold brottslighet

Innan olika uppgifter om sexualbrotten presenteras bör man hålla i minnet att det är fråga om brott som sannolikt har ett mycket stort mörkertal. Sexualbrotten hör till de mest integritetskränkande brotten. Sexualitet är ett känsligt område och sexualbrott något som är ännu känsligare att tala om, i synnerhet om de begås av närstående personer. En del offer för detta brott tar själva på sig skulden, omvärlden får ofta inget veta och än mindre polisen. Skuld- och skamkänslor kan således utgöra hinder för att polisanmäla brottet.

Mörkertalet varierar troligen för olika typer av sexualbrott. Grova brott anmäls i högre grad än lindrigare brott, och brott där gärningspersonen är helt obekant för offret anmäls i högre grad än brott där gärningspersonen är någon närstående. Brott som begås på allmän plats anmäls i högre grad än brott som begås i den privata sfären. Detta innebär att grova brott med obekanta gärningspersoner är överrepresenterade i statistiken jämfört med mindre grova brott där gärningspersonerna är bekanta med offren.

När det gäller sexualbrott mot barn inträder ännu en faktor som minskar sannolikheten för att ett brott anmäls till polisen. Barn kan oftast inte själva anmäla. Mörkertalet för dessa brott styrs av i hur hög grad barn kan berätta vad de blivit utsatta för, i vilken mån de blir trodda och i vilken utsträckning de personer som får barnets förtroende beslutar att polisanmäla händelsen.

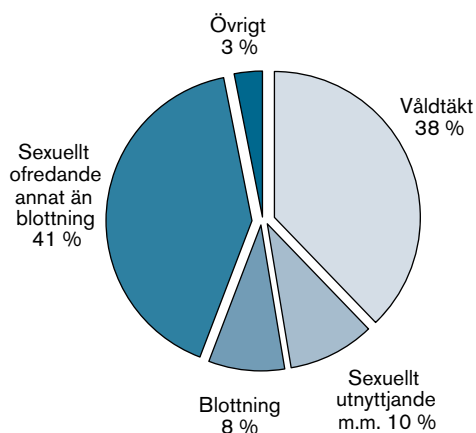
Offerstudier av utsatthet för brott bland allmänheten är ett viktigt komplement till kriminalstatistiken. De ger en viss uppfattning om brottets omfattning i samhället, men erhållna svar är också starkt beroende av hur frågorna är ställda. Följdfrågor om huruvida brottet anmäls till polisen eller inte ger en fingervisning om storleken på mörkertalet. Sådana studier fångar inte heller in alla sexualbrott, men de ger ändå information om oftast lindrigare incidenter, som inte lett till polisiärt ärende. Man har länge varit medveten om att det endast är en mycket begränsad andel av alla sexualbrott som blir kända för polisen (Martens 2004). Uppgifter från Brå:s Nationella trygghetsundersökning (NTU) visar att polisen får kännedom om cirka 10–20 procent

av alla sexualbrott (Brå 2008b). När det gäller övergrepp av uttalad våldtäktskaraktär ligger andelen utsatta som gjort en polisanmälan på en högre nivå, nämligen 28 procent, enligt svaren från dem som i NTU uppger att de har utsatts.

Anmälningbenägenheten påverkas med stor sannolikhet av händelser och debatter i samhället. Exempelvis har det konstaterats att utvecklingen av de anmälda sexualbrotten från mitten av 1960-talet till början av 1990-talet sammanföll med svängningar i samhällsdebatten (Martens 1988 och 1989). Mörkertalet är alltså dels stort, dels varierande över tid, vilket gör det svårt att dra säkra slutsatser om den *faktiska utvecklingen* av sexualbrotten.

Omfattning i kriminalstatistiken

Under år 2007 anmäldes totalt cirka 12 500 sexualbrott. *Sexuellt ofredande* är den största brottskategorin och utgör hälften av alla anmälda sexualbrott, varav de flesta (nästan 85 procent) är sexuellt ofredande annat än blottning (till exempel verbalt eller fysiskt antastande och telefonsamtal, sms, e-post eller brev med sexuella anspelningar). En annan nästan lika stor kategori är *våldtäkt* (inklusive grov våldtäkt och försök till våldtäkt) som utgjorde nära två femtedelar av alla anmälda sexualbrott. Ungefär en tiondel av brotten är *sexuellt tvång, utnyttjande med mera* (se figur 1). Den sistnämnda kategorin omfattar sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn.⁴⁴ Kategorin *övriga sexualbrott* utgjorde 3 procent

Figur 1. Polisanmälda sexualbrott, fördelade efter brottstyp, år 2007 (N=12 563). Källa: Brå.

⁴⁴ Även grovt sexuellt tvång, grovt sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt övergrepp mot barn.

av de anmälda brotten och omfattar brottstyperna koppleri⁴⁵, köp av sexuell tjänst, utnyttjande av barn för sexuell posering⁴⁶ och köp av sexuell handling av barn under 18 år. Dessa sexualbrott som ofta är både Internetbaserade och kommersiellt inriktade har delvis följt i kölvattnet av den informationsteknologiska utvecklingen. Dessa brott behandlas mer ingående under rubriken »Några övriga sexualbrott« senare i kapitlet.

Inom kategorierna våldtäkt/grov våldtäkt, sexuellt tvång, utnyttjande med mera och annat sexuellt ofredande än blottning redovisar kriminalstatistiken uppgifter om antal polisanmälda brott mot person under 15 år och mot person 15 år och äldre. Sammanlagt 27 procent av de anmälda våldtäkterna eller grova våldtäkterna är brott mot barn under 15 år. För sexuellt tvång och utnyttjande med mera är andelen brott mot barn 74 procent och för sexuellt ofredande 29 procent.

Beträffande våldtäkt redovisar kriminalstatistiken även separata uppgifter om huruvida brottet är fullbordat eller ett försöksbrott och om det skett utomhus eller inomhus. En klar majoritet av de registrerade våldtäktsbrotten är fullbordade våldtäkter, varav flertalet har ägt rum inomhus (tabell 1). Hela 94 procent av de registrerade våldtäktsbrotten mot barn under 15 år är fullbordade våldtäkter. Motsvarande andel för personer 15 år och äldre är 89 procent.

Tabell 1. Polisanmälda våldtäkter mot person under 15 år respektive 15 år och äldre uppdelat på fullbordade våldtäkter och våldtäktsförsök samt om brottet ägde rum utomhus respektive inomhus. År 2007.

Våldtäkt/grov våldtäkt	Mot person under 15 år		Mot person 15 år eller äldre	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Fullbordad utomhus	175	14	662	19
Fullbordad inomhus	974	80	2 458	70
Försök utomhus	27	2	232	7
Försök inomhus	38	3	183	5
Totalt	1 214	100	3 535	100

Källa: Brå.

⁴⁵ Inklusivt grovt koppleri.

⁴⁶ Inklusivt grovt utnyttjande av barn för sexuell posering.

FÖRDJUPAD ANALYS AV VÅLDTÄKTER

Brå:s fördjupade analys av de polisanmälda våldtäkterna mot personer 15 år eller äldre för år 2006 (Brå 2008a)⁴⁷ visade att andelen överfalls-våldtäkter i samtliga anmälningar var 12 procent. Den vanligaste mötesplatsen före brottet var offrets och/eller gärningspersonens hem (33 procent) och det var också där nästan hälften av våldtäkterna (48 procent) ägde rum. Omkring 17 procent av övergreppen skedde utomhus. I 16 procent av händelserna hade grovt våld använts och i en tredjedel av fallen blev offret fysiskt skadat.

Under nästan var fjärde våldtäkt var offret försatt i någon form av så kallat hjälplöst tillstånd, antingen genom kraftig berusning, sömn eller på grund av minneslucka eller medvetlöshet. Resultaten visade vidare att i nästan vart femte anmält fall (18 procent) var fler gärningspersoner på något sätt inblandade, även om alla nödvändigtvis inte var lika aktiva vid samma tillfälle.

Beträffande de undersökta fallen av polisanmälda våldtäkter var offret och gärningspersonen eller -personerna ofta enbart ytligt bekanta (41 procent) eller kände inte varandra alls (33 procent). I cirka 17 procent av händelserna var förövaren offrets partner eller före detta partner. Mörkertalet antas dock vara som störst för våldtäkt i en nära relation och det erhållna resultatet avviker förmodligen från den faktiska fördelningen. Risken kan dessutom förväntas vara större för upprepade övergrepp när förövaren har eller har haft en nära relation med offret. I vart tionde fall fanns det uppgifter om att offret blivit utsatt flera gånger.

Omfattning enligt offerstudier

Hur vanligt förekommande i befolkningen är det att man under en ett-årsperiod blivit utsatt för sexuellt våld? I Brå:s Nationella trygghetsundersökning (NTU) avseende självrapporterad utsatthet för sexualbrott under åren 2005 och 2006 uppgav 0,8 procent (230 personer) av samtliga svarande (ca 22 500 personer) att de varit med om en händelse av sexuellt våld under den senaste 12-månadersperioden⁴⁸. Bland kvinnor är andelen 1,4 procent och bland män 0,3 procent. Uppräknat till an-

⁴⁷ Under våren 2008 publicerade Brå en rapport baserad på en djupare granskning av fritexter och förhörprotokoll gällande fall av fullbordad våldtäkt respektive våldtäktsförsök mot personer 15 år och äldre (Brå 2008:13). Underlaget var anmälningar från åren 1995, 2000, 2004 och 2006 och syftet var framför allt att studera utvecklingen av den polisanmälda våldtäktsbrottsligheten över tid (se även under rubriken Utveckling).

⁴⁸ Frågan formulerades enligt följande: »Förutom händelser du redan nämnt, tvingade, angrep eller ofredade någon dig sexuellt under förra året? Det gäller både allvarliga och mindre allvarliga händelser, t.ex. hemma, på jobbet, i skolan eller på någon allmän plats.«

talet personer i befolkningen i åldern 16–79 år under 2006 skulle dessa andelar motsvara drygt 49 000 kvinnor respektive nästan 11 000 män.

Av de 230 intervjupersonerna som uppgav att de upplevt sexuellt våld svarade 214 på frågan i vilken mån detta var en engångsföreteelse eller om man har varit med om flera incidenter. Mer än hälften, 54 procent, hade upplevt sexuellt våld en gång under det senaste året, medan det i de resterande fallen rörde sig om upprepad utsatthet, oftast två eller tre incidenter. För 6 procent handlade det om ett mönster av utsatthet: de uppgav att de drabbats 10 eller fler gånger av sexuellt våld. I hälften av fallen med upprepad utsatthet begicks brotten av samma gärningsperson.

De som uppgav att de blivit utsatta för sexuellt våld fick sedan berätta mer i detalj om omständigheterna kring upp till tre händelser av denna typ. Sammanlagt beskrevs 290 händelser (se tabell 2). Resultaten visar att av samtliga rapporterade händelser var majoriteten fall med en helt obekant gärningsperson (61 procent). Fall med en närstående gärningsperson utgjorde enbart 10 procent av samtliga händelser. Återigen bör det nämnas att denna siffra med all sannolikhet är en underskattning av den faktiska omfattningen, vilket har att göra med svårigheterna att under en telefonintervju berätta om övergrepp som sker i en pågående relation. Samtidigt kan det vara så att just sexuellt våld, till skillnad från annat fysiskt våld, oftare förekommer utanför en parrelation (Lundgren m. fl. 2001).

Majoriteten av de beskrivna händelserna är våldtäkter som begås av en enda gärningsperson, men i 6 procent av händelserna figurerar flera förövare⁴⁹. I nära hälften av de beskrivna händelserna var förövaren (troligen) berusad. Även offret var inte sällan påverkat av alkohol (30 procent). I ungefär 5 procent av händelserna var brottet så allvarligt att offret uppsökte sjukvård. Sammanlagt 18 procent av händelserna skedde i en bostad och var femte (21 procent) på en arbetsplats eller i en skola. Mer än hälften av incidenterna (52 procent) uppgavs ha ägt rum på någon allmän plats, det vill säga på en gata, ett torg, ett tåg, en buss eller ett nöjeslivsställe. Det kan delvis förklaras av att sådana övergrepp är lättast att berätta om. Sexuellt våld som sker i hemmet och/eller av en närstående förövare omnämns däremot mer sällan under en intervju.

Av tabell 2 framgår också hur de intervjuade själva skulle ha betecknat de händelser som de beskrivit: nästan en tredjedel av händelserna upplevdes av intervjupersonen som sexuellt tvång, 13 procent som våldtäkt och 7 procent som sexuellt utnyttjande⁵⁰.

⁴⁹ Andelen skiljer sig betydligt från de 18 procent av polisanmälda våldtäkter där fler gärningspersoner skulle varit inblandade (Brå 2008). Skälet är en bredare definition av sådana våldtäkter i Brå:s tidigare kartläggning.

⁵⁰ Övriga händelser skulle offret inte beskriva i någon av dessa termer.

Tabell 2. Olika typer av självrapporterade sexualbrott. NTU. Procent.

	Andelen av samtliga händelser (%) (n=290)
Relation till gärningspersonen	
Närstående	10
Bekant	29
Helt obekant	61
	100
Antal gärningspersoner	
1 person	94
2 eller fler	6
	100
Gärningspersonen berusad/drogpåverkad	
Ja/troligen	48
Nej, tror inte det	22
Nej	30
	100
Offret berusad	
Ja	29
Nej	71
	100
Sökt sjukvård	
Ja	5
Nej	95
	100
Brottsplats	
Bostad	18
Arbetsplats/skola	21
Allmän plats (gator, torg, tåg, buss, nöjesställen)	52
Annan plats	9
	100
Skulle beskriva händelsen som...	
...våldtäkt	13
...sexuellt tvång	31
...sexuellt utnyttjande	7
...annat	49
	100

Källa: NTU.

Utveckling

När det gäller sexualbrottens utveckling över tid finns i stort sett enbart kriminalstatistiken att utgå ifrån. Självrapporterade uppgifter från offerstudier ger inte möjlighet att studera förekomsten av dessa brott över tid; SCB:s undersökning om levnadsförhållanden (ULF) (se *Inledning*) omfattar inte frågor om sexualbrott, och data från den årliga NTU-studien, där sådana frågor ställs, har hittills samlats in under en begränsad period. Analyser av dessa uppgifter över tid kommer att bli möjliga först längre fram.

Avsnittet om utveckling av sexualbrottsligheten baserar sig därför främst på analyser av den officiella kriminalstatistiken, men kompletteras med den nyligen publicerade fördjupande studien om förändringen i brottsstrukturen beträffande *våldtäkt* (Brå 2008a). Denna analys kan vara en hjälp vid tolkningen av anmälningsstatistiken i termer av faktisk utveckling respektive anmälningsbenägenhet. Brottsutvecklingen enligt kriminalstatistiken kommenteras utifrån ett kortare och ett längre tidsperspektiv. Det kortare perspektivet omfattar de senaste tre åren, 2005–2007, det vill säga utvecklingen sedan den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 april år 2005. I det längre tidsperspektivet beskrivs utvecklingen från år 1975 och framåt.

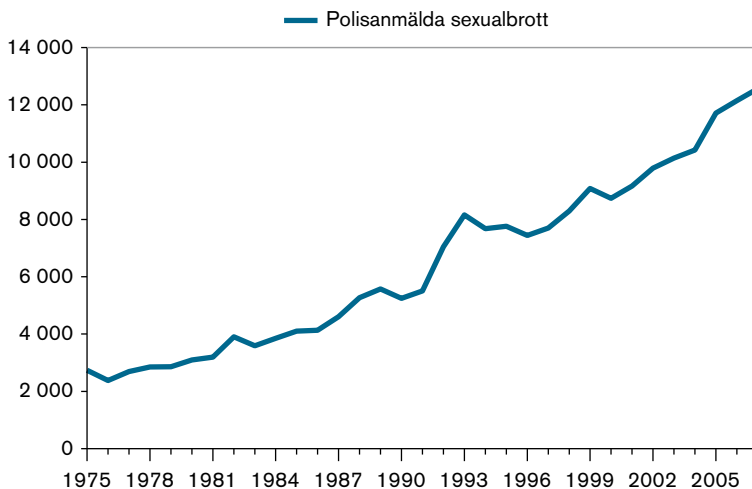
Utveckling enligt kriminalstatistiken

Sett i ett längre perspektiv har antalet polisanmälda sexualbrott totalt sett femdubblats från 2 800 anmälda brott år 1975 till cirka 12 500 brott år 2007⁵¹ (se figur 2). Utvecklingen visar en klart uppåtgående trend med en särskilt kraftig ökning åren 1992 och 1993. Det skedde en ökning i samtliga typer av sexualbrott under de båda åren.

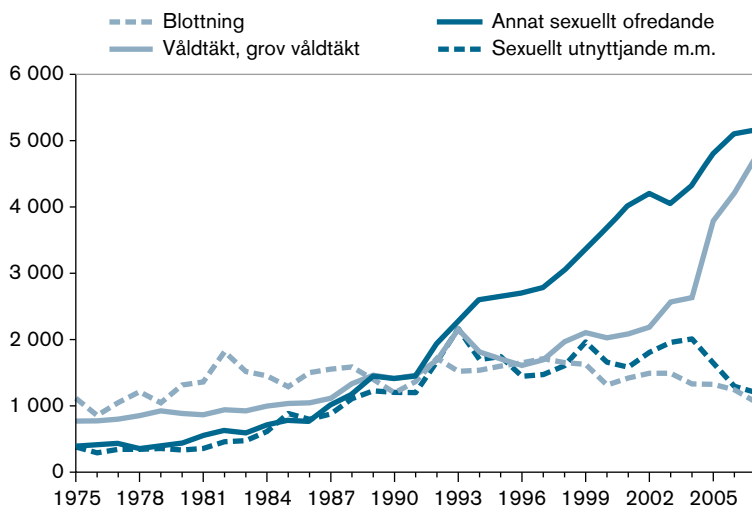
Efter mitten av 1980-talet riktades en allt större uppmärksamhet på allvarigare brott, såsom sexuella övergrepp mot barn, våldtäkt och sexuella trakasserier (annat sexuellt ofredande), vilket kan ha medfört en höjd anmälningsbenägenhet för dessa brott. Under de senaste tio åren har allvarliga former av våldtäkt mot unga kvinnor, bland annat så kallade gruppvåldtäkter, fått stor uppmärksamhet i den allmänna debatten (Brå 2000). Detta har delvis bidragit till att våldtäktsbestämelsen omarbetades och fick ändrad lydelse den 1 juli 1998 och därmed ett bredare användningsområde (handlingens kränkingsgrad sattes i centrum i stället för typen av sexuell handling).

Under den korta tidsperioden 2005–2007, det vill säga två år efter ändringen av sexualbrottslagen, har det skett påtagligt stora förändringar när det gäller utvecklingen av de registrerade sexualbrotten.

⁵¹ Befolkningsstorleken har visserligen ökat under denna period men även kontrollerat för denna förändring kan i stort sett samma trend observeras (beträffande till exempel våldtäkt, se Bilaga i Brå 2008:13).

Figur 2. Antal polisanmälda sexualbrott, åren 1975–2007. Källa: Brå.

Figur 3. Antal polisanmälda sexualbrott, efter brottstyp, åren 1975–2007. Källa: Brå.

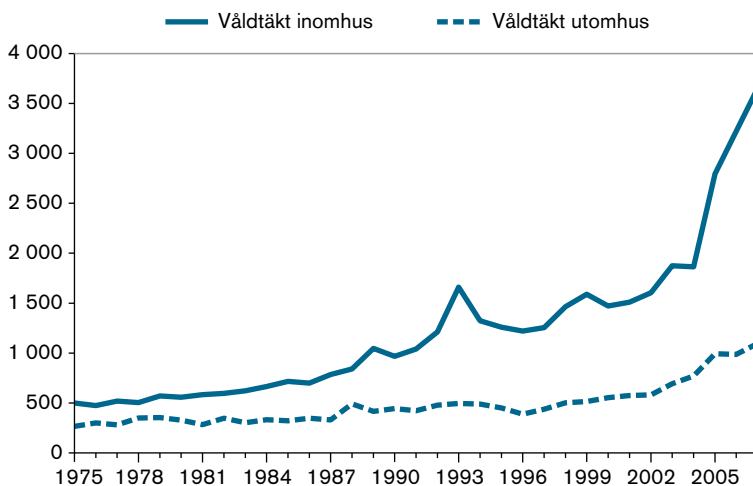
Antalet anmälda sexualbrott totalt ökade med 7 procent. Ser man på statistiken för de enskilda brottstyperna har våldtäktsbrotten ökat, medan sexuellt utnyttjande, tvång med mera har minskat (se figur 3). Detta beror sannolikt på att de handlingar som tidigare rubricerades som sexuellt tvång med mera nu rubriceras som våldtäkt.

Kategorin *övriga sexualbrott* har mer än fördubblats under denna period, från drygt 150 till knappt 400 registrerade brott. Det beror bland annat på att nya brottstyper tillkommit i kapitel 6 i brottsbalken, till exempel utnyttjande/grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn och köp av sexuell tjänst (som tidigare låg utanför brottsbalken).

VÅLDTÄKT

Det totala antalet polisanmälda *våldtäkter*⁵² ökade från knappt 800 år 1975 till över 2 100 år 1993. Därefter minskade antalet anmälda brott under ett par år för sedan öka igen. År 2003 var antalet anmälda brott för första gången högre än 2 500. Men efter att den nya sexualbrottslagen trädde i kraft i april 2005 ökade antalet från ungefär 3 800 till drygt 4 700 brott år 2007 (se figur 3). Mest ökade antalet *våldtäkter mot barn* under 15 år från drygt 700 anmälda brott till cirka 1 200 brott.

Den långsiktiga utvecklingen av våldtäktsbrotten bestäms främst av hur anmälningarna av *fullbordade våldtäkter inomhus* utvecklats.

Figur 4. Antal polisanmälda våldtäkter inomhus respektive utomhus, åren 1975–2007. Källa: Brå.

⁵² Inklusive grova våldtäkter samt våldtäktsförsök.

Detta är den klart dominerande våldtäktskategorin. Antalet anmälda våldtäkter inomhus har ökat med nästan 650 procent sedan år 1975. Ökningen är relativt kontinuerlig till och med år 1988. Den fortsätter därefter men då med vissa svängningar i antal med markanta toppar för åren 1989, 1993 och 1999. Efter år 2004 sker nästan en fördubbling av antalet anmälda våldtäkter fram till år 2007 (se figur 4). Anmälda *våldtäkter utomhus* ökade med lite mer än 300 procent under perioden 1975–2007. Mellan åren 1999 och 2007 mer än fördubblades antalet anmälda brott, från 500 till nästan 1 100 brott.

Utvecklingen under denna period är en konsekvens såväl av ändringarna i våldtäktsbestämmelsen som trädde i kraft den 1 juli 1998 som av den nya sexualbrottslagstiftningen som gäller från den 1 april 2005. Båda ändringarna innebar en vidare definition av våldtäktsbegreppet.

SEXUELLT TVÅNG, UTNYTTJANDE M.M.

Antalet anmälda brott betecknade som *sexuellt tvång, utnyttjande m.m.* ökade kontinuerligt från 1980-talets början från 500 anmälda brott till nästan 2 200 brott år 1993, vilket motsvarar mer än fyrdubbling. Därefter har antalet brott per år varierat mellan 1 500 och 2 000. Efter att den nya sexualbrottslagen trädde i kraft i april 2005 har antalet anmälda brott sjunkit påtagligt och låg på cirka 1 200 brott år 2007, vilket är en minskning med 27 procent. Minskningen är störst (nästan 60 procent) för sexuellt tvång och utnyttjande med mera av person under 15 år, där den misstänkte personen *inte* har en nära relation till offret.

En minskning av antalet brott av sexuellt utnyttjande är ett förväntat mönster efter år 2004 med tanke på att våldtäktsbegreppet vidgades i den nya lagstiftningen och inkluderar sexuella handlingar som tidigare definierades som sexuellt tvång och utnyttjande. Därmed ökar också antalet anmälda våldtäktsbrott i ännu större utsträckning än perioden innan.

SEXUELLT OFREDANDE

När det gäller polisanmält *sexuellt ofredande* ser utvecklingen mycket olika ut för *blottning* respektive *annat sexuellt ofredande*. Fram till slutet av 1980-talet var blottning den antalsmässigt största kategorin, medan annat sexuellt ofredande utgjorde den största kategorin under 1990-talet (se figur 3)⁵³. Som framgår av figuren har den sistnämnda kategorin ökat mycket kraftigt och kontinuerligt sedan början av 1990-talet medan blottning uppvisar en relativt stabil nivå (kring 1 500 anmälningar

⁵³ Observera att kategorin »Övriga sexualbrott« (dvs. koppleri och förförelse av ungdom) inte ingår i figuren. Under tidsperioden har antalet anmälda brott varierat mellan 26 och 150 per år.

per år). Sedan år 2005 har *sexuellt ofredande* ökat med 2 procent. *Annat sexuellt ofredande än blottning*, som är den största sexualbrottskategorin antalsmässigt, ökade med 7 procent medan *blottning* minskade i antal med hela 20 procent, även om ingen förändring observeras i ett längre perspektiv (se följande avsnitt). Sammantaget har strukturen förändrats under de drygt 25 åren, och år 1975 var fördelningen mellan blottning och annat sexuellt ofredande i princip omvänd mot år 2007.

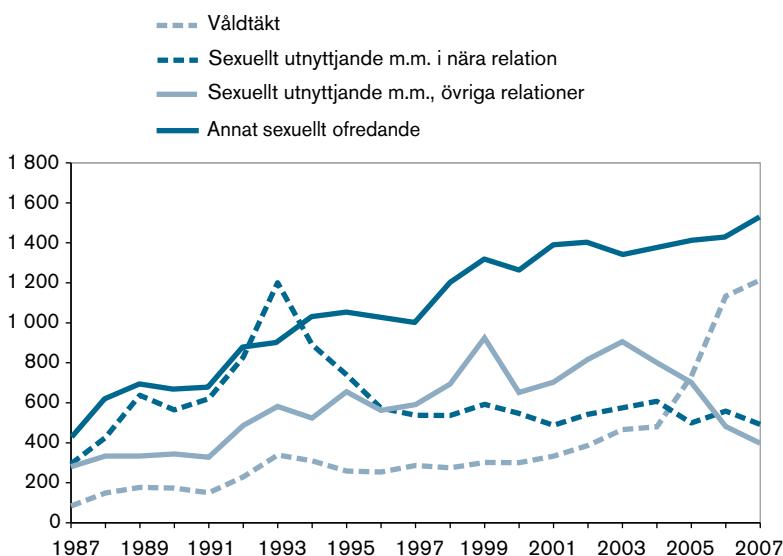
Kategorin *annat sexuellt ofredande* utgörs framför allt av verbala angrepp, sexuella åtbörder, telefonsamtal eller brev med sexuellt innehåll (Olsson 1994), det vill säga generellt sett lindrigare brott än sexuellt tvång och utnyttjande med mera. Under 1990-talet debatterades sexuella trakasserier relativt mycket i medierna. Under 2000-talet har sexuella trakasserier via sms och e-post varit aktuella i den allmänna debatten. Man kan anta att dessa typer av trakasserier framför allt anmäls just som annat sexuellt ofredande. Dessutom har den stora uppmärksamheten antagligen fått en ökad anmälningsbenägenhet till följd. Den nya tekniska utvecklingen har bidragit till en ändrad tillfällsstruktur för dessa brott. En fråga som vore intressant att undersöka närmare är i vilken omfattning sexuella ofredanden via den nya tekniken, bland annat e-post och sms, kan ha bidragit till en faktisk ökning under senare år.

UTVECKLINGEN AV SEXUALBROTT MOT BARN UNDER 15 ÅR

Våldtäkt/grov våldtäkt mot barn under 15 år redovisas sedan länge som en egen underkategori i statistiken, och sedan år 1987 särredovisas även sexuellt utnyttjande av barn inom nära relationer (oftast inom familjen) respektive inom övriga relationer samt så kallat annat sexuellt ofredande mot barn.

Mellan åren 1975 och 1986 fluktuerade antalet anmälda *våldtäkter* och *grova våldtäkter mot person under 15 år* mellan 60 och drygt 100 per år. Därefter, fram till 2004, ökade antalet successivt till närmare 500 brott. Efter lagändringen 2005 och utvidgningen av våldtäktsbegreppet har antalet anmälda brott ökat markant till cirka 1 200 år 2007. Sedan år 1987 har det också skett en successiv ökning av anmälda brott för kategorierna sexuellt ofredande annat än blottning mot barn under 15 år från drygt 400 till cirka 1 500 brott (mer än 250 procent).

Utvecklingen för kategorin sexuellt tvång, utnyttjande m.m. *inom nära relation* (inom familjen) skiljer sig tydligt från de övriga kategorierna. Från år 1987 fram till år 1993 mer än fyrdubblades antalet anmälda brott, från ungefär 300 till 1 200 brott och var den största kategorin sexualbrott mot barn. Därefter halverades antalet successivt fram till år 1996 och har sedan dess fluktuerat mellan 450 och 600 brott per år.

Figur 5. Antal polisanmälda sexualbrott mot barn under 15 år, efter brottstyp, åren 1987–2007. Källa: Brå.

Antalet anmälningar av sexuellt utnyttjande mot barn *utom* familjen har haft en stigande trend under senare år fram till år 2003, även om det varit klara årliga variationer. Efter år 2003 har antalet brott sjunkit från cirka 900 brott till nästan 400.

Att antalet polisanmälda brott av sexuellt utnyttjande av barn under 15 år minskat – i synnerhet brotten utom familjen – samtidigt som antalet våldtäktsbrott mot barn under 15 år ökat är sannolikt en effekt av den nya sexualbrottslagen. 1980-talets fokus på sexualbrott mot barn inom familjen, som återspeglar sig i de kraftigt stigande anmälningarna av sexuellt utnyttjande inom nära relation fram till 1993, avlöstes under 1990-talet av en större uppmärksamhet på pedofili och spridningen av barnpornografi. Den allmänna debatten om sexuella övergrepp mot barn utvidgades således under 1990-talet och kom att inkludera även olika former av sexuella övergrepp mot barn och ungdomar utanför familjen.

Under 2000-talet har frågor som vuxnas sexuella kontakter med barn på Internet (Brå 2007a) och spridning av barnpornografi på Internet fått stor uppmärksamhet i den allmänna debatten. Kommunikationsteknikens utveckling har inneburit ändrade tillfällesstrukturer och gjort det enklare för personer med pedofilläggning att komma i kontakt med barn och ungdomar i sexuella syften. Gärningspersonerna har också fått andra möjligheter att bilda personliga kontaktnät

sinsemellan för att utbyta erfarenheter och distribuera tagna bilder och filmsekvenser. Ökningen av annat sexuellt ofredande av barn under 15 år skulle kunna vara en följd av både en högre anmälningsbenägenhet och en högre faktisk brottslighet.

EN FÖRDJUPAD ANALYS AV VÅLDTÄKTSUTVECKLINGEN

Brå:s fördjupade studie av polisanmälda våldtäkter (inklusive försöksbrotten) åren 1995–2006 (Brå 2008a) mot person 15 år eller äldre hade som syfte att se närmare på förändringarna i den anmälda våldtäktsbrottslighetens struktur över tid. Tabell 3 sammanfattar de slutsatser man kunde dra när det gäller förändringar i omständigheterna kring de polisanmälda våldtäktsbrotten under den studerade perioden. Det gäller alltså förändringar i *andelar* händelser med vissa omständigheter bland samtliga polisanmälningar av våldtäkt eller våldtäktsförsök. På grund av den stora totala ökningen i våldtäktsanmälningar har de flesta typer av våldtäkter blivit fler i absoluta tal, men vissa har ökat mer än andra med delvis förändrad brottsstruktur som resultat.

Ökningen gäller framför allt *mindre grova våldtäkter* där brottets grovhet bedömdes i termer av brukat våld, vapen eller förekomsten av skador på offret. Däremot har antalet polisanmälda fall *med fler gärningspersoner* ökat och de utgör nu en större andel av samtliga våldtäktsanmälningar än vad fallet var i mitten på 1990-talet. Det har vidare skett en relativ ökning av våldtäkter med *obekant gärningsperson* medan fall där gärningsperson och offer har en nära relation, liksom fall där brottet begåtts i gärningspersonens och/eller offrets hem minskar i proportion till andra våldtäktsbrott. Även *utomhusvåldtäkterna* och *överfallsvåldtäkterna* utgör en mindre andel än tidigare, medan våldtäkter i en tredje persons bostad har blivit vanligare. Ytterligare en förändring gäller vem som anmält brottet till polisen: anmälan kom-

Tabell 3. Relativ förändring (procentandelar) i olika omständigheter kring våldtäkt (inkl. försök) mot personer 15 år eller äldre som anmälts till polisen, 1995–2004.

Minskad andel	Ökad andel
Våldtäkter i nära relationer	Våldtäkter mellan obekanta
Våldtäkter i offrets/gärningspersonens bostad	Våldtäkter i annans bostad
Utomhusvåldtäkter	Våldtäkter med fler gärningspersoner
Överfallsvåldtäkter	Våldtäkter med berusat/drogpåverkat offer
Våldtäkter med inslag av grovt våld/hot, vapen, skador	Anmälningar genom tredje part
Anmälningar direkt från offret	

Källa: Brå.

mer allt oftare från någon annan än offret, inte minst från professionellt håll (skola, läkare, socialtjänst med mera).

Resultaten tolkas främst i termer av ökad anmälningsbenägenhet, eftersom det framför allt är händelser som tros vara lättare att anmäla (obekant gärningsperson, mindre våld, m.m.) som ökat mest. Samtidigt kan inte en faktisk ökning av vissa typer av våldtäkt uteslutas. Internetanvändandet som har ökat väsentligt under just denna period har bidragit till att det är lättare att komma i kontakt med helt obekanta personer i sexuella syften. Internet bidrar dessutom till att pornografin kan spridas obegränsat och en del forskare anser att det finns ett samband mellan pornografispridning och våldtäktsbrottslighet, även om det inte råder konsensus i denna fråga. Under samma period har utbudet av arenor för snabba möten (pubar, barer, diskotek) ökat och alkoholkonsumtionen i sig har stigit väsentligt (Boman m. fl. 2007). En verklig ökning av våldtäkter av en obekant eller mycket ytligt bekant gärningsperson, parallellt med ökad anmälningsfrekvens av dessa brott, är alltså sannolik. Bedömningen av i vilken utsträckning ökningen av våldtäktsbrotten beror på en ökad anmälningsbenägenhet respektive en ökad faktisk våldtäktsbrottslighet i samhället försvaras dock av att den juridiska definitionen på våldtäkt utvidgats genom sexualbrottslagstiftningen som trädde i kraft i april 2005.

Offer och gärningspersoner

Offer och gärningspersoner i kriminalstatistiken

I kriminalstatistiken ges mycket lite information om både offren och gärningspersonerna för sexualbrott. Statistiken över registrerade sexualbrott ger upplysning om ålder och kön när det gäller de misstänkta personerna, men när det gäller offren finns endast information baserad på ålder (brott mot person under 15 år och mot person 15 år och äldre). Beträffande brottskategorin sexuellt tvång och utnyttjande med mera redovisades fram till år 1998 om offret var en person av samma eller motsatt kön som förövaren, det vill säga om brottet var av homosexuell eller heterosexuell karaktär. Statistiken visade att offren för heterosexuella brott nästan uteslutande var flickor och offren för homosexuella brott så gott som alltid pojkar. Hur utvecklingen sett ut de senaste fem åren kan vi inte uttala oss om eftersom uppdelningen inte redovisats efter år 1998. Speciellt framtagen statistik över anmälda brott av sexuellt tvång och utnyttjande med mera för åren 2006 och 2007 visar att något under 20 procent av de anmälda brotten i den nämnda kategorin är brott mot person av samma kön och att det finns en tendens att andelen är något högre när offret är under 15 år och står i nära relation till den misstänkte.

MISSTÄNKTA GÄRNINGSPERSONER

I samband med polisanmälan av ett sexualbrott har man ofta inte någon utpekad fysisk person som preliminärt kan bindas till brottet. Sexualbrott med endast en misstänkt person är dels brott där offret känner förövaren, dels brott där gärningspersonen blivit gripen på bar gärning eller en person som polisen identifierat i samband med spaningsarbete. Sexualbrotten har en personupplösning som ligger på omkring 20 procent vilket antyder att endast få brott har en utpekad misstänkt person.

År 2007 misstänktes något mer än 2 100 personer för sexualbrott. Av dem är 41 procent misstänkta för *våldtäktsbrott* och 37 procent för *sexuellt ofredande annat än blottning* (se tabell 4). Personer i åldern 15–20 år utgjorde 20 procent av de misstänkta totalt sett. Högst andel ungdomar mellan 15 och 20 år, nästan 40 procent, fanns bland dem som misstänktes för *våldtäkt mot barn under 15 år*. Andelen ungdomar är strax under 25 procent bland personer som misstänktes för *sexuellt utnyttjande med mera av person under 15 år*.

Antalet kvinnor som misstänks för sexualbrott är mycket litet. De 40 kvinnor som misstänktes år 2007 utgjorde 2 procent av det totala antalet misstänkta personer.

Antalet personer misstänkta för sexualbrott ökade påtagligt från drygt 600 år 1975 (och något färre de följande åren) till drygt 2 100 personer år 2007. Antalet har ökat särskilt kraftigt sedan år 1999 då anta-

Tabell 4. Antal personer misstänkta för sexualbrott, totalt samt andel ungdomar och kvinnor, år 2007. Procent.

Brottstyp	Misstänkta personer					
	Totalt	därav 15–20 år		därav kvinnor		
		Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	
Våldtäkt inkl. grov	874	221	25	8	1	
mot person under 15 år	275	107	39	5	2	
mot person 15– år	619	122	20	3	0	
Sexuellt tvång, utnyttjande m.m.	347	-	0	8	2	
mot person under 15 år	244	57	23	6	2	
mot person 15– år	107	26	24	2	2	
Blottning	149	17	11	-	0	
Annat sexuellt ofredande mot person under 15 år	275	42	15	6	2	
Annat sexuellt ofredande övriga fall	520	83	16	16	3	
Sexualbrott totalt	2 145	421	20	40	2	

Källa: Brå.

let misstänkta var strax under 900. Under 2000-talet har alltså antalet misstänkta personer mer än dubblerats. Samtidigt som antalet misstänkta för sexualbrott har ökat har också andelen misstänkta ungdomar mellan 15 och 20 år ökat. Andelen ungdomar ökade mellan åren 1999 och 2007 från 12 procent till 20 procent.

Offer och gärningspersoner enligt en fördjupningsstudie och NTU

I Brå:s analys av *polisänmälda våldtäkter mot person 15 år och äldre* (Brå 2008a) för åren 1995–2006 konstateras att offren ofta är unga. Närmare hälften är mellan 18 och 29 år, och 16 procent är i åldern 15–18 år.⁵⁴ Gärningspersonens medianålder⁵⁵ var något högre än offrens, nämligen 30 år. Som tidigare nämnts har det blivit vanligare att fler gärningspersoner figurerar i en våldtäktsanmälan (18 procent år 2006).

I Brå:s NTU från åren 2005 och 2006 har, som redan nämnts, 1,4 procent av kvinnorna och 0,8 procent av männen blivit utsatta för något sexuellt våld – allt från tvång och angrepp till ofredande. Det är framför allt kvinnor som uppger att de blivit utsatta för sexuellt våld (87 procent av händelserna), men även män har beskrivit att de drabbats av sådana händelser (13 procent), se tabell 5. I några av de rapporterade händelserna var förövaren en kvinna (7 procent). Mörkertalet är troligen särskilt stort bland utsatta män, framför allt i kriminalstatistiken, men sannolikt även enligt självrapporterade uppgifter om utsatthet för sexuellt våld. Det beror förmodligen på att män skäms att tala öppet om att de utsatts för sexuella övergrepp.

Tabell 5. Offer och gärningspersoner: kön och ålder vid självrapporterade fall av sexuellt våld enligt NTU (2005–06). Procent.

Andelen av samtliga händelser (%) (n=290)	
Offrets kön	
Man	13
Kvinna	87
	100
Gärningspersonens kön	
Man	93
Kvinna	7
	100

⁵⁴ Medianåldern bland offren i 2006 års anmälningar är 24 år (vilket är något lägre än för år 1995).

⁵⁵ Där en känd gärningsperson saknades fick offret uppskatta dennes ålder.

Hanteringen i rättsväsendet

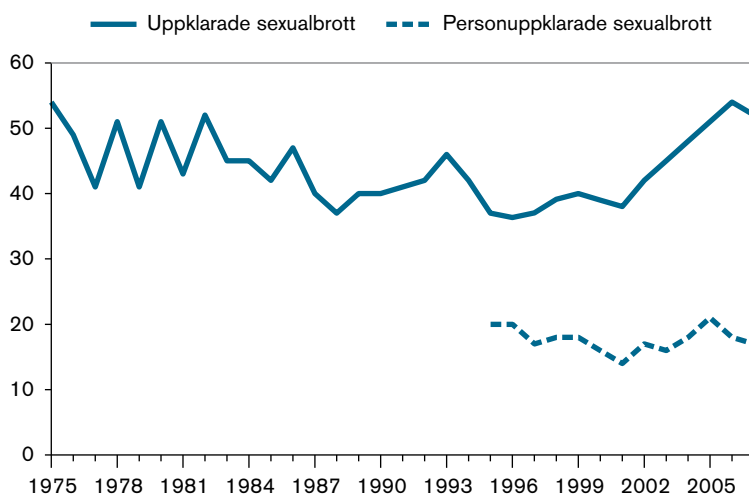
Uppklaring

Under år 2007 blev 6 500 sexualbrott uppklarade, varav 68 procent var brott som anmäldes under det året och 28 procent brott som anmäldes året innan, det vill säga år 2006. Uppklaringsprocenten för sexualbrotten totalt låg år 2007 på 52 procent, varav 35 procent var teknisk uppklaringsprocent och 17 procent personuppklaringsprocent (angående de olika typerna av uppklaringsprocent, se avsnittet *Den svenska brottsutvecklingen*). Kategorin *försök till våldtäkt inomhus* mot person över 15 år har den lägsta totala uppklaringsprocenten (33 procent).

Personuppklaringsprocenten – det vill säga andelen brott som ledde till åtal, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse – varierade mellan 14 procent och 21 procent mellan åren 1995 och 2007. Det lägsta värdet noterades år 2001 och det högsta år 2005, det vill säga det år då den nya sexualbrottslagen började gälla. Det går dock inte att skönja någon trend i utvecklingen av personuppklaringsprocenten under den nämnda perioden (se figur 6).

Personuppklaringsprocenten varierar mellan olika typer av sexualbrott. Den högsta personuppklaringsprocenten år 2007 återfanns för köp av sexuell tjänst med nästan 60 procent. Uppklaringsprocenten för sexuellt tvång, utnyttjande med mera mot person under 15 år med nära relation till den misstänkte var relativt hög med drygt 35 procent. Försök till våldtäkt utomhus hade av naturliga skäl låg personuppklaringsprocent med en andel på under 10 procent.

Av de uppklarade sexualbrotten totalt år 2007 där misstänkt person fanns ledde något mer än 60 procent till ett åtalsbeslut. Kategorin våld-

Figur 6. Uppklarings- och personuppklaringsprocent för samtliga sexualbrott, åren 1975–2007. Källa: Brå.

täkt inklusive grov våldtäkt mot person under 15 år hade den högsta andelen åtalsbeslut. Även kategorin sexuellt tvång/utnyttjande mot barn under 15 år med en nära relation mellan barnet och den misstänkte hade en relativt hög andel brott som gick till åtal.

Lagföring

Under år 2007 lagfördes 985 personer för sexualbrott⁵⁶. Av dessa dömdes 397 personer, det vill säga 40 procent, till fängelse. 208 personer dömdes till böter, 75 personer till skyddstillsyn, 87 personer till villkorlig dom varav 29 till samhällstjänst och 9 personer till rättspsykiatrisk vård. För 131 personer utfärdades strafföreläggande och för 9 personer meddelades åtalsunderlåtelse.

Den vanligaste påföljden för *våldtäkt/grov våldtäkt* är fängelse. När det gäller lagförda för våldtäkt mot vuxna var andelen dömda till fängelse nästan 90 procent och när det gäller *våldtäkt mot barn* drygt 75 procent år 2007. Den genomsnittliga fängelsestiden för våldtäkt mot vuxna var 28 månader och för grov våldtäkt 70 månader. Motsvarande fängelsestider för våldtäkt mot barn var 24 månader och för grov våldtäkt 55 månader. Detta mönster – att personer som döms för våldtäkt mot vuxna oftare blir dömda till fängelse än personer som blir dömda för våldtäkt mot barn – återfanns även bland de lagförda år 2006. Likaså visade 2006 års statistik ett längre utdömt genomsnittligt fängelsestraff för våldtäkt mot vuxna än för våldtäkt mot barn. I den allmänna debatten framhävs att våldtäktsbrott mot barn borde dömas särskilt hårt. Det kan förhålla sig så att det råder större osäkerhet bland rättens ledamöter när målsäganden är ett barn, vilket leder till en större försiktighet vid straffutmätningen. För *sexuellt ofredande* är den vanligaste påföljden böter, som 45 procent av de lagförda dömdes till år 2007. Majoriteten av samtliga bötesdomar år 2007 avsåg sexuellt ofredande som huvudbrott. Strafföreläggande (böter och/eller villkorlig dom) var den vanligaste påföljden för *köp av sexuell tjänst*. Nästan 60 procent av de lagförda personerna hade detta som huvudbrott.

Antalet personer lagförda för sexualbrott har sedan år 1975, med undantag för en nedgång åren 1993–1997, mer än dubblats. År 2007 lagfördes nästan 1 000 personer, vilket kan jämföras med cirka 400 personer år 1975. Särskilt påtaglig har utvecklingen varit efter år 2004. Det ökade antalet lagförda personer för sexualbrott har givetvis att göra med att inflödet av anmälda sexualbrott har ökat kraftigt sedan år 1975, det vill säga mer än fyrdubblats.

Det har skett en viss förändring i påföljdsmonstret för personer som blir lagförda för sexualbrott. På 1980-talet ökade andelen som dömdes till *fängelse* från 30 procent år 1980 (där andelen legat sedan mitten

⁵⁶ Uppgifterna i avsnittet avser huvudbrott och huvudpåföljd.

av 1970-talet) till 45 procent år 1990 (Martens 1998a). Under 1990-talet minskade andelen och låg på 32 procent år 1999 och har legat på den nivån de efterföljande åren. Under 2000-talet har andelen fängelse-dömda ökat något och legat kring 40 procent sedan år 2004. År 2005 var andelen så hög som 46 procent. *Böter* var den vanligaste påföljden för sexualbrott år 1980. Denna påföljd minskade under 1980-talet till en fjärdedel år 1990 och höll sig på ungefär denna nivå fram till år 2000. Därefter har andelen sjunkit till 21 procent och legat på den nivån sedan år 2003 fram till år 2006. Denna fluktuation i påföljderna för de lagförda personerna återspeglar bland annat de förändringar i mönstret för de polisanmälda sexualbrotten som skett under den aktuella perioden (se figur 3).

Lagföringsstatistikens redovisningar följer brottsbalkens rubriceringar för sexualbrotten. Den nya sexualbrottslagen som trädde i kraft år 2005, är mer detaljerad än den tidigare när det gäller sexualbrott mot barn. Sålunda framgår av lagföringsstatistiken för år 2007 att 72 procent av de personer som lagfördes för *våldtäkt mot barn* dömdes till fängelse och att denna andel var betydligt högre bland dem som lagfördes för *grov våldtäkt mot barn*, nämligen 88 procent. År 2005 var motsvarande andelar 66 respektive 81 procent. I lagföringsstatistiken före år 2005 redovisades sexualbrott mot barn enbart under rubriceringen *sexuellt tvång och utnyttjande med mera av underårig*. Om man går bakåt i tiden ser man att det under de senaste 25 åren har skett en straffskärpning av sexualbrott mot barn. Statistiken över lagföringar för år 1980 visar att 23 procent av de lagförda dömdes till fängelse för sexuellt utnyttjande med mera av underårig och att skyddstillsyn (36 procent) var den vanligaste påföljden. Under 1980-talet ökade andelen fängelsedömda markant och uppgick till 63 procent år 1990. Samtidigt minskade andelen dömda till skyddstillsyn till 11 procent. Åren innan de nya lagbestämmelserna trädde i kraft låg andelen fängelsedömda för denna brottstyp kring 60 procent. För att få en viss jämförelse med den tidigare lagföringsstatistiken gjordes en sammanslagning av de nu aktuella sexualbrotten mot barn (våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt utnyttjande och sexuellt övergrepp) vilket visade att andelen lagförda som dömdes till fängelse var 70 procent år 2005, 65 procent år 2006 och 62 procent år 2007. Andelen lagförda som dömdes till skyddstillsyn och villkorlig dom för dessa brott låg på ca 10 procent vardera de nämnda åren.

Att fängelsestraff – dessutom i en allt större utsträckning – i ett längre perspektiv är den vanligaste påföljden när det gäller sexualbrott medan det inte är lika vanligt att dömas till vård speglar kanske den växande uppfattningen om att sexualbrottslingar inte är avvikande i sin personlighet och inte nödvändigtvis lider av någon psykisk sjukdom. Psykiatriska diagnoser förekommer dock bland sexualbrotts-

dömda i en relativt stor utsträckning. Svensk forskning, baserad på matchning mellan olika register, visar att andelen sexualbrott som begås av en person med någon psykiatrisk diagnos är drygt 20 procent (Fazel m.fl. 2007).

Några övriga sexualbrott

Det finns några rättsliga typer av sexualbrott och lagar som tillkommit på senare år, nämligen lagen mot barnpornografibrott och utnyttjande av barn för sexuell posering. Vidare finns några nya lagar mot verksamheter som är relaterade till prostitution, nämligen förbudet mot köp av sexuell tjänst, lagen mot människohandel för sexuella ändamål (BrB 4:1a p.1) och koppleri (som är en gammal brottstyp). Uppdagan- det av de nyare brottsformerna och därmed antalet registrerade brott är beroende av polisens prioriteringar och resurser att bedriva spaning. Det är fråga om brottstyper som snabbt ändrar karaktär i takt med den teknologiska utvecklingen, vilket försvårar polisens spaningsarbete.

Barnpornografi

Lagen mot barnpornografibrott (BrB 16:10a) rör produktion och distribution av barnpornografiska bilder och filmsekvenser samt innehav av desamma. Den trädde i kraft den 1 januari 1999. Brottet särredovisades första gången i statistiken över anmälda brott år 2000. År 2004 anmäldes 600 brott vilket är det högsta antalet registrerade brott hittills. Den höga siffran för det året beror delvis på att polisen i maj 2004 genomförde en razzia som resulterade i att 118 svenska män greps och delgavs misstanke om barnpornografibrott (den så kallade Sleipnerhärvan, GP 2007-06-19, SVT 2006-12-27). År 2007 anmäldes drygt 340 barnpornografibrott, inklusive grova brott. Av dessa var drygt 270 brott Internetbaserade, det vill säga närmare 80 procent⁵⁷.

För drygt tio år sedan spreds barnpornografiska bilder via personliga kontakter (personliga nätverk) och per post. Spridningen var då i huvudsak begränsad till Sverige, även om det inom nätverken fanns personer som tog hem material från andra länder (SOU 1997:29, bilaga 3). Materialet bestod ofta av filmsekvenser från gamla smalfilmer (i det så kallade Super 8-formatet) och bilder publicerade i barnpornografiska tidskrifter från 1970-talet. Det rörde sig om material som producerades före 1980, då produktion och spridning av sådant material ännu inte hade kriminaliserats i Sverige (SOU 1997:29).

På senare år har barnpornografiskt material fått allt större spridning via olika sidor på Internet. Med den nya tekniken kan övergrepp på

⁵⁷ Särskild brottskod för Internetbaserade barnpornografibrott infördes i juni 2006, vilket förklarar den låga siffran i 2006 års statistik.

barn lätt dokumenteras, redigeras och läggs ut på Internet och spridas snabbt. Många sidor är rent kommersiella där man får betala för tillgången till barnpornografi. Som verktyg i sin spaningsverksamhet har Interpol i dag katalogiserat cirka en halv miljon bilder i sin databas över barnpornografiskt material och i rikskriminalens digitala arkiv finns nästan lika många bilder. Interpol uppskattar att antalet barn som avbildats är 10 000–20 000. Några av dessa barn är svenska. (Se Inuits nyhetsbrev december 2007, www.inuit.se/page=197).

Brott mot lagen om barnpornografibrott är ett så kallat spaningsbrott. Antalet anmälda brott beror alltså på vilka resurser polisen lägger ner för att identifiera personer som misstänkta. Polisen är beroende av tips från allmänheten i spaningarna efter brott. Av de anmälningar om barnpornografibrott som Nilsson (2003) gick igenom, var nästan hälften tips till polisen av personer som stött på sådant material på nätet. Varje månad kommer över tusen tips in till ECPAT Hotline⁵⁸, varav en del vidarebefordras till polisen. Merparten av tipsen rör sig om misstänkt barnpornografiskt material.

År 2005 tillsattes en barnpornografiutredning som hade i uppdrag att se över bestämmelserna och anknytande lagstiftning. Syftet med denna översyn var att möjliggöra en effektivare bekämpning av barnpornografi och således förstärka barnens ställning vid barnpornografibrott. Flera förslag togs fram i betänkandet och bland annat föreslogs att en 18-årsgräns införs i definitionen av barnpornografi. Ett annat förslag var att barnpornografibrott utvidgas till att även »omfatta den som mot betalning, enligt en uppgjord plan, vid upprepade tillfällen, i stor omfattning eller på liknande sätt skaffar sig tillgång till barnpornografiska bilder« (SOU 2007:54).

Personalomsättningen bland de poliser som utreder barnpornografibrott är mycket hög enligt Rikspolisens verksamhetsberättelse 2006 (s. 29). För att avlasta Rikspolisens arbete har man utvecklat en ny modell för ärendehantering genom att låta varje polismyndighet ute i landet sköta den operativa verksamheten och granskningen av beslagttaget material. Rikspolisens särskilda grupp ska koncentrera sitt arbete kring underrättelseverksamhet, brottsofferidentifiering och internationella kontakter när det gäller barnpornografibrott. Denna modell kräver särskild utbildning av poliser från olika regioner, och under år 2007 räknade man med att 40 utbildade poliser runt om i landet skulle kunna sättas in i arbetet med att granska barnpornografiskt material.

⁵⁸ Så kallade hotlines mot barnpornografi finns i flera länder. Vanligtvis tar dessa emot rapporter från allmänheten om barnpornografi på Internet. ECPAT Sverige har däremot breddat verksamheten och tar även emot tips om misstänkt trafficking och barnsexturism. (<http://www.ecpathotline.se/info.asp>).

Utnyttjande/grovt utnyttjande av barn för sexuell posering
I och med den nya sexualbrottslagstiftningen infördes en ny bestämmelse för *utnyttjande av barn för sexuell posering* (BrB 6: 8) som straffbelägger handlingar där barn övertalas att visa sig nakna eller utföra sexuella handlingar framför en webbkamera eller liknande. Inkodningen av detta brott skedde dock successivt i samband med polisanmälan under det första året, då antalet registrerade brott var 22, och täcker således inte hela året 2006. Under 2007 anmäldes 70 brott under hela året.

Sexköpslagen, människohandel och koppleri

Lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster som trädde i kraft den 1 januari 1999 är specifik för Sverige och har satt en speciell prägel på prostitutionsmönstret i Sverige jämfört med många andra länder. Lagen ledde snabbt till att den synliga gatuprostitutionen minskade (Socialstyrelsen 2007). Genom Internets snabba utveckling under 2000-talet har dock en stor del av försäljningen av sexuella tjänster flyttat till särskilda sidor på Internet.

Den nu gällande bestämmelsen om förbud mot *köp av sexuell tjänst* (6 kap. § BrB) trädde i kraft den 1 april 2005 och ersatte den tidigare *lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster*. Brottet registrerades i den officiella kriminalstatistiken för första gången år 1999. Det året anmäldes 94 brott. År 2007 anmäldes nästan 190 brott; det har alltså skett en fördubbling av antalet anmälda brott på nio år. Utvecklingen av antalet registrerade brott visar två toppar under den aktuella perioden: år 2003 registrerades 300 brott och år 2005 så många som 460 brott. Det höga antalet år 2003 berodde bland annat på att polisen avslöjade en så kallad bordellhärva i Stockholms län vilken stod för en större del av de anmälda brotten. År 2005 anmäldes 400 sexköpsbrott enbart i två län: Skåne län (247 brott) och Stockholms län (153 brott). År 2007 lagfördes 85 personer för brott mot lagen om köp av sexuell tjänst som huvudbrott. Av dem dömdes 33 personer till böter och för 50 personer utfärdades strafföreläggande.

Sedan år 1998 följer Socialstyrelsen på regeringens uppdrag fortloppande utvecklingen och omfattningen av prostitutionen på nationell nivå (Socialstyrelsen 2007). Det är svårt att uppskatta antalet personer som är verksamma i prostitutionen. I sin kartläggning av prostitutionen år 2007 uppskattar Socialstyrelsen med viss reservation att cirka 200 personer är verksamma i gatuprostitution i Stockholm, knappt 70 i Malmö och cirka 30 i Göteborg. Sexköpare och sexsäljare rör sig inom och mellan olika kontaktzoner, till exempel gatumiljöer, Internet, krog och restaurang, hotell, massageinstitut, lägenhetsbordeller. Mönstret kan se något olika ut i olika delar av landet (Socialstyrelsen 2007 s. 7). Internet har på senare tid varit den mest betydelsefulla kon-

taktzonen och sättet att ta kontakt växlar mellan till exempel hemsidor, forum, bloggar, chattar och kontaktsidor. Mobiltelefoni har uppenbarligen fått en allt större roll i kontaktsättet.

År 2002 infördes ett nytt brott i brottsbalken benämnt *människohandel för sexuella ändamål* (4 kap.1a §). Brottet tar sikte på gränsöverskridande handel med människor som syftar till att dessa ska utnyttjas för olika sexuella ändamål, som prostitution eller framställning av pornografisk film. År 2004 utvidgades brottet till att även omfatta människohandel som inte är gränsöverskridande samt människohandel som syftar till andra former av utnyttjande, till exempel tvångsarbete.⁵⁹ Straffet för människohandel är fängelse i lägst två och högst tio år, eller om brottet är mindre grovt fängelse i högst fyra år. Under år 2007 anmäldes 15 brott mot denna lagbestämmelse, vilket är det lägsta antalet under de år som brottet registrerats. År 2005 är det år då de flesta brotten anmäldes, nämligen 44 brott. Under hela femårsperioden (2002–2007) registrerades 137 brott. Rikskriminalpolisen (2006) konstaterar i en lägesrapport om människohandel för sexuella ändamål under år 2005 följande: »Under 2005 har försäljningen på Internet delvis ändrat karaktär. I dag kan sexköpare beställa kvinnor till Sverige via Internet genom att ringa en bokningscentral i utlandet. Resor och hotellrum betalas, troligtvis av bokningscentralen, och sedan skickas kvinnorna till Sverige eller till något annat land på beställning. Direktiv till kvinnorna och sexköparna om tid och plats för överenskomna sexköp förmedlas genom Internet och sms. På annonsidan framgår ofta i klartext att sexköparen ska sätta in en viss del, oftast hälften, av köpesumman på ett konto och betala resterande summa kontant till kvinnan« (s. 20). Rikskriminalpolisen har uppskattat att mellan 200 och 300 kvinnor årligen är utsatta för människohandel i Sverige. Hälften utnyttjas i Stockholmsområdet. I Stockholm har Stiftelsen Kvinnoforum i ett pilotprojekt tillsammans med flera myndigheter⁶⁰ startat »samverkan för stöd till personer utsatta för människohandel« som finansieras av Europeiska Flyktingfonden. Syftet med projektet är att utveckla rutiner för att stödja de utsatta kvinnorna (www.polisen.se/inter/util/nodeid=21434&pageversion=1.jsp?articleid=55425).

Med *koppleri* (6 kap. 12 § BrB) avses bland annat när en person livnär sig på inkomsten från en annan persons prostitution. År 2007 registrerades 65 brott av *koppleri/grovt koppleri*. Om man blickar bakåt i tiden ser man att antalet registrerade brott varierade mellan 15 och 45

⁵⁹ Lagen om det nya brottet trädde i kraft den 1 juli år 2002 och lagen om det utvidgade brottet den 1 juli 2004.

⁶⁰ De myndigheter som ingår i samarbetsprojektet är Rikspolisens, Socialstyrelsens, Transkulturellt centrum, Länsstyrelsen i Stockholm, Polismyndigheten i Stockholms län och Åklagarmyndigheten.

brott med ett genomsnitt på 25 brott per år under hela 1990-talet. Under 2000-talets åtta första år har antalet registreringar legat på en högre nivå: mellan 43 och 98 brott med ett årligt genomsnitt om 65 brott. Denna högre nivå kan delvis bero på att polisen lagt ner mer resurser på och blivit skickligare i att upptäcka liknande brott (Rikskriminalpolisen 2006).

Enligt Socialstyrelsens senaste kartläggning av prostitutionen i Sverige (Socialstyrelsen 2007) finns stort behov av kunskap inom polisen och socialtjänsten om prostitutionens utbredning och hur man bäst arbetar mot prostitution. Fram till 1990-talets början var prostitutionen ett ganska överblickbart fenomen för de aktörer som bevakade och arbetade med dessa frågor. Prostitutionen var mer öppen och begränsad till gatan och sexklubbar. Det finns nu många sätt för köpare och säljare av sexuella tjänster att nå varandra. En del kvinnor och män engagerade i prostitution har flera länder som sitt verksamhetsområde. Även handel med personer för sexuella ändamål sker i organiserad form och över landsgränser. Denna utveckling av prostitutionen har gjort det allt svårare för samhället att hitta adekvata förebyggande åtgärder. I storstäderna finns prostitutionsgrupper/enheter i socialtjänstens regi som har till uppgift att hjälpa män och kvinnor att ta sig ur prostitution, bland annat genom uppsökande verksamhet, behandling och kunskapsspridning. Det finns också förebyggande verksamheter som riktar sig till köpare av sexuella tjänster (KAST) i form av rådgivning, stödsamtal och behandling. Flera polismyndigheter arbetar förebyggande genom att störa pågående prostitutionsverksamhet på gatan, på porrklubbar och på Internet.

Brottsförebyggande arbete och information

Brottsförebyggande åtgärder kan delas in i *primär prevention*, *sekundär prevention* och *tertiär prevention*. När det gäller att förebygga sexualbrott (framför allt mot barn) har den primära preventionen syftat till att höja allmänhetens medvetande om problemet. Det har också genomförts åtgärdsprogram riktade mot barn med syftet att öka deras förmåga att göra motstånd i en övergreppssituation. Exempel på sekundär prevention är socialt stöd och information till barn och föräldrar som bedöms tillhöra riskgrupper. Behandling av förövare för att förhindra återfall i brott (gäller såväl då barn är offer som då vuxna är det) är exempel på tertiär prevention.

Genom tv-kanaler och Internet har avancerad pornografi blivit lättillgänglig för ungdomar och vuxna. Därför är det viktigt att ungdomar till exempel i skolundervisningen nås med diskussioner om sexualitet, relationer, jämställdhet mellan könen och personlig integritet. En bättre insikt i människans sexualdrift och sexualitetens betydelse

för mellanmännsliga relationer skulle möjligtvis ge en humanare syn på sexualiteten och på sikt kanske även leda till en minskning av de grövre sexualbrotten. Brå:s publikation *Var går gränsen?* (Brå 2007b), som är en skolhandledning för temaarbeten om integritet, sexualbrott och sexuella trakasserier och vänder sig till elever från årskurs 7 till årskurs 3 i gymnasiet, kan ses som ett led i ett sådant sexualbrottsförebyggande arbete i skolan.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet har på regeringens uppdrag tagit fram en handbok med tillhörande guide som avser att förbättra omhändertagandet av sexualbrottsoffer inom vården (NCK 2008a, 2008b). Tanken är att alla inom hälso- och sjukvården som kommer i kontakt med sexualbrottsoffer ska ha beredskap för att kunna möta offrets medicinska, emotionella och rättsliga behov. Hälso- och sjukvården är ofta den första aktören som sexualbrottsoffer möter och ett förtroendeingivande bemötande i den inledande kontakten kan bidra till en högre anmälningsbenägenhet. Under senare tid har användningen av de så kallade 'rapekiten' ökat markant (Brå 2008a). Rapekit är en uppsättning av medicinska redskap som används när ett våldtäktsoffer söker sjukvård i en nära anslutning till brottet. Syftet är att säkra bevis i form av DNA-spår.

Behandling av sexualbrottsförövare

Sexualbrott är ingen enhetlig brottstyp och orsakerna till förövarnas beteende varierar mellan olika brottstyper. Olika former av terapi används som behandling av sexualbrottslingar: individuell terapi, grupp-terapi, psykodynamiskt inriktad terapi, kognitiv beteendeterapi och stödsamtal (Hedlund 1990, Långström och Sjöstedt 2000). Farmakologisk eller medicinsk behandling för att dämpa sexualdriften (kemisk kastrering) har också praktiserats med viss framgång men en sådan åtgärd är mycket sällsynt i Sverige. Under 2000-talet har *relations- och samlevnadsprogrammet* eller ROS-metoden fått ett brett genomslag i behandlingen av sexualbrottsförövare inom den svenska kriminalvården, speciellt vid behandling av våldtäktsförövare och förövare av sexualbrott mot barn. Metoden har kognitiv inriktning med inslag av både gruppsamtal och individuella samtal med en handledare som är psykolog eller beteendevetare. I gruppsamtalen ingår fem till sex intagna som träffar handledaren två gånger i veckan under ett halvår och samtalar om teman som har relevans för de övergreppshandlingar som gruppsamtalet har begått. Sådana teman kan vara relationer, känslor, empati, övergreppets skador och konsekvenser för offret och olika kognitiva förvrängningar. Den individuella behandlingen kompletterar gruppsamtalen och berör klientens specifika problem. Metoden har utvecklats i Kanada och där har man uppskattat att programmet minskar återfallen i sexualbrott med 30–40 procent. En för-

utsättning för att få delta i behandlingsprogrammet är att klienten är motiverad, behärskar svenska språket någorlunda bra och att den utdömda fängelse tiden inte är för kort. Eftersom sexualbrott är så tabubelagt är det dock mycket vanligt att de dömda förnekar sin skuld och därmed inte känner sig motiverade till behandling. En sådan motivation är samtidigt avgörande för att behandlingen ska ge effekt⁶¹.

För att förstärka och utöka det sexualbrottsförebyggande arbetet föreslår Regnér och Långström (2008) att man inrättar en nationell »hot line« (telefonlinje) för män som själva uppfattar sig vara i riskzonen att begå sexuella övergrepp mot kvinnor, barn och andra män, dit de kan ringa, dels för att få akut rådgivning per telefon, dels för att bli slussade till sexologiska mottagningar. Även om man i Sverige under 2000-talet fått ett fastare grepp om behandlingen av sexualbrottslingar, saknas systematiska uppföljningar och utvärderingar av de tillämpade behandlingsmetoderna.

Sammantaget har både det pro-aktiva och reaktiva arbetet med sexualbrottsligheten fått fler fronter att bevaka under 2000-talet. Arbetet med att förebygga de traditionella sexualbrotten är, som framgår ovan, komplicerat och insatserna vilar på osäker grund. De nya lagarna mot barnpornografi, köp av sexuell tjänst och människohandel för sexuella tjänster, har blivit svårare att kontrollera på grund av att kontakter och handel sker via internationella Internetsidor som ofta är dollda. Genom den nya datatekniken har de nya brottsformerna kommit att bli en del av den internationella organiserade brottsligheten. Men även den traditionella sexualbrottsligheten har fått en ny dimension genom Internet. Det förekommer exempelvis att vuxna etablerar kontakt med barn, ungdomar och andra vuxna genom olika chattar på Internet och där bestämmer träff i syfte att göra sexuella närmanden, så kallad *grooming* (Brå 2007a). Sexuellt ofredande förekommer också i form av meddelanden per e-post och sms. I dag vet man mycket lite om i vilken utsträckning den nya tekniken har använts i samband med olika sexualbrott. En ingående kartläggning om detta vore värdefull inför framtiden.

⁶¹ I Sverige finns fyra slutna anstalter med speciella avdelningar för sexualbrottslingar, där ROS-metoden tillämpas: Norrtälje, Härnösand, Skogome och Kristianstad.

Referenser

- Brottsförebyggande rådet, Brå (1994). Sexuellt tvång och sexuellt ofredande mot vuxna. I: Ahlberg, J. (red.) *Brottsutvecklingen 1992 och 1993*. Rapport 1994:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2000). *Statistik om gruppvåldtäkter*. Brå PM 2000/3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2004). *Brottsutvecklingen i Sverige 2001–2003*. Rapport 2004:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007a). *Vuxnas sexuella kontakter med barn över Internet*. Omfattning, karaktär, åtgärder. Rapport 2007:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007b). *Var går gränsen?Handledning för temaarbeten om integritet, sexuella trakasserier och sexualbrott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008a). *Våldtäkt mot personer 15 år och äldre. Utvecklingen under åren 1995 och 2006*. Rapport 2008:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008b). *Nationella trygghetsundersökningen 2007*. Rapport 2008:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Dagens Nyheter (2007). 2007-03-08. *Barnporrfall blir liggande*, <www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=626428>.
- Göteborgs Posten (2007). 2007-06-19. *Lärare greps i barnhärva*. <www.gp.se/gp/jsp/Crosslink.jsp?a=353622&d=113>.
- Fazel, S., Sjöstedt, G., Långström, N. och Grann, M. (2007). Severe Mental Illness and Risk of Sexual Offending in Men: A Case-Control Study Based on Swedish National Registers. *Journal of Clinical Psychiatry*, 68:4, s. 588–596.
- Hedlund, E. (1990). *Gruppterapi med män som begått sexualbrott*. Stockholm: Sesam.
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M (2001). *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfattningsundersökning*. Stockholm: Brottsoffermyndigheten och Uppsala universitet.
- Långström, N. och Seto, M.C. (2006). Exhibitionistic and voyeuristic behavior in a Swedish population survey. *Archives of Sexual Behaviour*, no. 35, 2006.
- Långström, N. och Sjöstedt, G. (2000). *Att påverka och påverkas. Kriminalvårdens insatser för sexualbrottsdömda i anstalt*. Karolinska institutet, sektionen för rättspsykiatri. Rapport nr. 1. Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Martens, P.L. (1988). Kriminalstatistikens bild av sexualbrott mot barn. I: Kling, Å. (red.): *Ett barn far illa*. Sexuella övergrepp inom familjen psykologiska synpunkter på bakgrund, utredning och behandling. Stockholm: Psykologiförlaget.

- Martens, P. L. (1989). *Sexualbrott mot barn*. Rapport 1989:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Martens, P. L. (1990). *Sexualbrott mot barn. Beskrivning av de misstänkta brotten*. Rapport 1990:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Martens, P.L. (1998a). Sexualbrott. I: Ahlberg, J. (red.) *Brottsutvecklingen i Sverige 1995–1997*. Rapport 1998:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2008a). *Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*. Handbok. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2008b). *Guide för omhändertagande efter sexuella övergrepp*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet, 2008.
- Nilsson, L. (2003). *Sexuell exploatering av barn – vad döljer sig bakom sexualbrottsstatistiken?* En kartläggning av polisanmälda brott mot barn med inslag av sexuell exploatering. Uppdrag av Utredningen om kunskap om sexuell exploatering av barn i Sverige (S 2003:05). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Regné, Å. och Långström, N. (2008). *Inrätta en het linje för personer i riskzonen. Ett samtal kan stoppa sexbrottet*. <www.rfsu.se/ett_samtal_kan_stoppa_sexbrottet.asp>.
- Rikskriminalpolisen (2006): *Människohandel för sexuella ändamål m.m.* Lägesrapport 8, 1 jan–31 dec 2005. Rapport 2006:4. Stockholm: Rikskriminalpolisen, Kriminalpolisenheten, sektionen för kriminalunderrättelsetjänst.
- Socialstyrelsen (2000). *Ungdomar som förgriper sig sexuellt*. Expertrapport. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007). *Kännedom om prostitution 2007*. <www.socialstyrelsen.se>.
- SOU 1997:29. *Barnpornografi frågan. Innehavskriminalisering m.m.* Betänkande av Barnpornografiutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:14. *Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*. Betänkande av 1998 års Sexualbrottskommitté. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:54. *Barnet i fokus – En skärpt lagstiftning mot barnpornografi*. Betänkande av 2005 års barnpornografiutredning. Stockholm: Fritzes.
- svt 2006-12-27. Krav på ökade resurser mot barnporr. <www.svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=41300&a=728766>.
- Wikström, P.-O.H. (1991). *Urban crime, criminals and victims*. The Swedish experience in an Anglo-American comparative perspective. New York: Springer Verlag.